

بلاغت کاربردى

درس 3

آموزشیار: آقای یزدانى

استاد: سرکار خانم فرخى

مقدمه

در درس گذشته بیان شد که فصاحت متکلم ملکه ای درونی به صورت ذاتی و اکتسابی می باشد و انس با قرآن و سخنان اهل بیت (علیهم السلام) به عنوان یکی از مهم ترین راهکارها ی کسب بلاغت مطرح شد . پس از آشنایی با واژه های حال، مقتضای حال و احوال لفظ در درس گذشته و بیان این مطلب که علم معانی با شناساندن احوال لفظ در صدد مطابقت کلام با مقتضای حال می باشد اکنون این درس با تعریف علم معانی و بیان موضوع آن بحث های شیرین این علم را آغاز می کند. برای این که ابواب علم معانی به صورت شفاف در ذهن دانش پژوهان شکل بگیرد تا بتوانند جایگاه خود را در هر کدام از درس های بعدی بهتر بشناسند این درس به تحلیل ابواب علم معانی و علت حصر آنها در هشت باب پرداخته است. باب اول درباره احوال اسناد خبری می باشد که با تعریف خبر و انشاء و بیان اغراض خبر شروع می شود.

علم معانی

تعریف و موضوع

با توجه به تعریف بلاغت دانسته می شود که بلاغت در گرو دو امر است :

1. فصاحت کلام که مبتنی بر علومی چون علم بیان است.
2. مطابقت با مقتضای حال که مبتنی بر شناخت احوال لفظ عربی^۱ در پرتو علم معانی است از این رو علم معانی را تعریف کرده اند به :
قواعدی که به وسیله آنها احوال لفظ عربی که دخیل در مطابقت با مقتضای حال باشند شناخته می شود.

موضوع علم معانی، معناهای ثانویه لفظ^۲ - که مناسب با مقتضای حال می باشند - است.

ارکان کلام

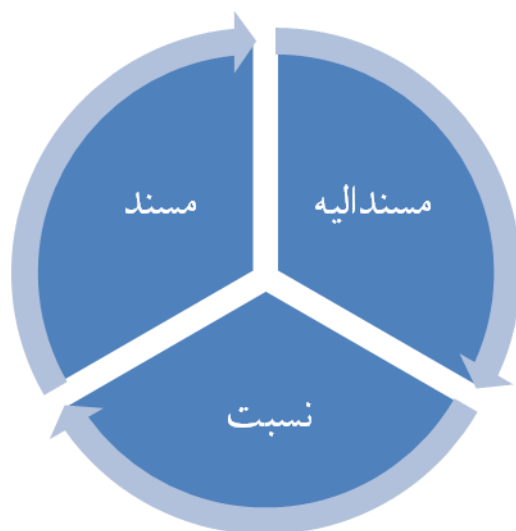
شناخت احوال کلام متوقف بر شناخت ارکان کلام است و ارکان کلام جزء های هستند که کلام بدون آنها شکل نمی گیرد و عبارتند از :

1. مسندالیه
2. مسند
3. اسناد (نسبت)

بقیه جزء های کلام مانند مفعول ها، حال، تمیز، ادوات شرط و . . . قید هستند.

^۱. در درس دوم گذشت مقصود همه احوال لفظ نیست بلکه احوالی مقصود است که دخیل در تطابق با مقتضای حال باشد .
^۲. منظور از معناهای ثانویه اغراضی است که بر حسب مقتضای حال قصد می شود و معناهای اولیه معانی هستند که به وسیله لغت (در کنار صرف و نحو) فهمیده می شوند.

ارکان کلام

باب های هشتگانه علم معانی

1. خبر
2. انشاء
3. مسندالیه
4. مسند
5. قصر
6. متعلقات فعل
7. وصل و فصل

توضیح حصر باب های علم معانی در هشت باب

در علم معانی از احوال کلام تام به سه اعتبار بحث می شود :

اول : به اعتبار اجزای کلام که خودش به دو قسم رکن و غیر رکن تقسیم می شود و رکن نیز همان گونه که پیشتر گفته شد سه قسم است :

أ. نسبت

ب. مسندالیه

ت. مسند

احوال نسبت (اسناد) در دو باب خبر و انشاء بحث می شود زیرا نسبت یا جنبه کشف از مدلول کلام در واقع دارد یا ندارد در صورت اول نسبت خبری و کلام از نوع خبر می باشد و در صورت دوم نسبت انشایی و کلام از نوع انشاء می باشد.

و احوال مسندالیه و مسند نیز جداگانه در باب سوم و چهارم بحث می شود.

اما غیر رکن نیز دو قسم است. یک قسم به منزله کلام مستقل می باشد مانند قصر که در باب پنجم از آن بحث می شود و قسم دیگر این چنین نیست مانند بقیه قیدها (متعلقات فعل و غیر آن) که در باب ششم از احوال آنها بحث می شود.

دوم : به اعتبار جمله های دیگر که در کنار کلام است پس اگر دو کلام به وسیله واو عطف شوند وصل و گرنه فصل دارند که در باب هفتم به این دو بحث پرداخته می شود.

سوم: به اعتبار تناسب لفظ و معنی در اندازه که یا تساوی دارند یا لفظ بیشتر است و یا معنی بیشتر
و به ترتیب مساوات، اطناب و ایجاز را پدید می آورند . باب هشتم به عنوان آخرین باب از این سه بحث می کند.

باب اول : احوال اسناد خبری

فصل اول تعریف خبر و اغراض آن

هدف این فصل

دانش پژوه پس از یادگیری این فصل می تواند به سؤالات زیر پاسخ بدهد :

- تعریف خبر و انشاء چیست ؟

- اغراض اصلی و غیر اصلی خبر چیست ؟

- ملاک خارج شدن از غرض اصلی خبر و رفتن به سوی اغراض غیر اصلی چیست ؟

برای روشن شدن معنای خبر و انشاء و اغراض خبر به مفهوم آیات زیر دقت کنید.

1. « الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » فاتحه/2 - « إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ » اسراء/9

2 « اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ » فاتحه/6 - « فَأَعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي » طه/14

3 « ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ » بقره/2- « أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » بقره/5

4 « رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا » آل عمران/191

5 « رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ » قصص/24

6 « رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى » آل عمران/36

7 « رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا » مریم/4

8 « رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي » قصص/16

9 « عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى » عبس/1 و2

10 « أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ » نمل/56

آیات دسته اول از نسبتی خبر می دهند که در خارج، واقع دارند و آن واقع عبارت است از ثبوت همه ی حمد برای خداوند و استمرار هدایت برای قرآن. این گونه کلام را «خبر» می نامند. آیات دسته دوم معنایی که پیش از سخن گفتن وجود نداشته را پدید می آورند و آن معنی عبارت از طلب می باشد. این گونه کلام که کاشف از خارج نیست را «انشاء» گویند. اما اهداف و اغراض خبر

آیات دسته سوم از جهت کشف واقع مانند آیات دسته اول می باشند پس از نوع خبری و نه انشایی می باشند اما غرض از آنها چیست ؟ این آیات در مقام بیان مضمون خودشان به غرض فایده رساندن به مخاطب هستند. این سبک از غرض «فایده خبر» نامیده می شود. آیه چهارم مانند آیات دسته گذشته کاشف از واقع و در مقام بیان مضمون خودشان هستند ولی نه به غرض فایده رساندن به مخاطب¹ بلکه غرض متکلم لازم می آید این بیان یعنی خبر دادن از این

¹. زیرا پر واضح است که خداوند غنی مطلق می باشد و از هر فایده ای بی نیاز است.

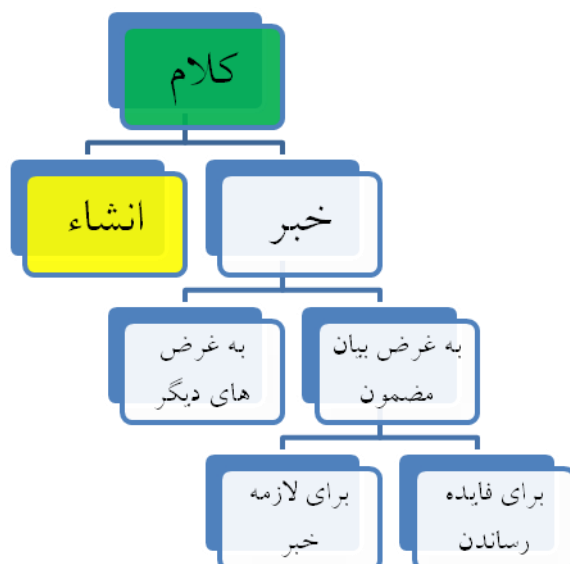
که آگاه و معتقد به خبر (باطل نبودن خلقت) است می باشد. این نوع غرض «لازم فایده خبر» نام دارد.

آیه پنجم در صدد بیان مضمون خبر نیست زیرا متکلم به دلیل علم مخاطبش (خداوند متعال) در مقام اخبار نیست بلکه قصدش این است که مؤدبانه بدون تصریح به طلب از خداوند طلب رحمت و عطاوت کند.

آیه ششم و هفتم مانند آیه قبل در صدد بیان مضمون خبر نیستند ولی غرض آیه ششم اظهار حسرت و غرض آیه هفتم اظهار ضعف و ناتوانی به عنوان مقدمه برای دعا می باشد. آیه هشتم برای اظهار پشیمانی و توبه می باشد همان طور که آیه نهم برای توبه و آیه دهم برای مسخره کردن گفته شده است.

شاخص تشخیص غرض

اصل در خبر این است که به قصد بیان مضمونش صادر شود ولی اگر در جای حمل کلام بر این قصد ممکن نبود یا ظاهر نبود بر اغراض عرفی مناسب که قرائن لفظی یا مقامی بر آن دلالت دارد حمل می شود.

چکیده

1. علم معانی قواعدی می باشد که احوال لفظ عربی را با محوریت دخالت در مطابقت با مقتضای حال می شناساند.
2. موضوع علم معانی، معناهای ثانویه لفظ می باشد.
3. ارکان کلام عبارت از مسند، مسندالیه و اسناد است و بقیه اجزای کلام قید هستند.
4. علم معانی هشت باب دارد که با باب احوال اسناد خبری شروع می شود.
5. اگر نسبت در کلام، واقع ای داشقباشد که کلام حاکی و کاشف از آن است «خبر» و گرنه «انشاء» می باشد. مفهوم کلام انشایی با تلفظ کلام ایجاد می شود.
6. کلام خبری اغراض گوناگونی دارد که مهم ترین آنها بیان مضمونش برای مخاطب است.
7. در آنجایی که کلام خبری به غرض اعلام مضمونش صادر شده گاهی انگیزه از این اعلام مضمون فایده رساندن به مخاطب می باشد و گاهی انگیزه لازمه آن یعنی فهماندن این مطلب که من هم مضمون خبر را می دانم می باشد صورت اول «فایده خبر» و صورت دوم «لازم فایده خبر» نام دارد.